

מסדר החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגליונות של בחמה ליבוביץ

ב' כ"ה - ג'
האכילה מעץ הדעת

בראשית (תשכ"ד)

מעשה בן ענף (פרקים ב' - ג') קשה להבינו ורבו בו דעות הפרשנים ויש ביניהם חוקים מאד זה מזה. ומסכימים רב רובם על כך שיש בספור גן עדן למזים ומשלים וסודות נשים לפרשן פירושו אליגורי (הנקרא בלשון פרשני ימי הביניים "לעשות לו צורת"), אך בזה עדיין לא נדע מה פירושו ובצדק מקדים לו אברבנאל

אך אמנם מהו הרמז אשר רמזו עליו הספור הזה, מלבד אמנות פשוטו (= מה שנקרא אצלו "פשוטו" אף הוא אינו משמעותו השלילית של דברי הכתוב), כבר התעסקו בו חכמי ישראל ויודעו חדשים וגם ישנים. אם הראשונים שהלכו בו בדרך דרש... אבל בדרך חכמה מחקרית בקשו אחרוני חכמינו רמזים בספור זה. והראשונים שהתחילו בו היה הרב המורה* בספרו והראב"ע בפרושו לתורה, אבל באו דבריהם כל כך מהקצור כאלו התחלכו על הגחלים ביראה ורעד, נוגעים ובלתי נוגעים, ובא הרלב"ג רכיל מגלה סוד וביאר הסודות כולם כפי מחשבותיו... סוף דבר שאני תמה מאד מהאנשים - שלמים הם אתנו - איך... נחרו ברמזים וצורות האלה, שהם בעיני יותר קשים ויותר זרים כפלי כפליים מהפסם אשר ברחו ממנו.

ולאחר דבריו אלה פתח אברבנאל בפירושו אליגורי אחר, המסתמך בחלקו על דעת הרמב"ם, הבאת דברים אלה רק לשם הוויגה, מה רבו התלבטויותיהם של פרשנינו בפענוח לשונה הסמלית של פרשתנו.

עסקנו בגליונותינו בכמה עניינים סתוד ספור בן עדן (באסור לאכול מעץ הדעת בגליון בראשית תש"ג, בדברי הנחש והאשה בגליון תשס"ו; בתפישת המיוחדת של אברבנאל את חסא האדם בגליון תש"ך ובמהות עץ הדעת בגליון תשכ"ד).

הפעם עמדנו ביחוד על השו"י שהתורה באדם לאחר אכילתו, להזהר מתפישת רוחות - הנראית אמנם בקריאה שטחית כדעת הכתוב - כאלו נכתב האדם, חסאו בסתנה גדולה, (אור השכל, הבנת האמת, "התקדמות") וכרומה; וחלא כונת הפרק כולו היא מפוכה של תפישת כזו, הן בא הפרק לספר על ירידה, על התרוששות, על אבדן כל טוב וכדברי חז"ל "מצוה אחת היתה בידם ונתעוררלו היטבה".

עבין העירום אשר בהחלילה "לא התבוששו" בו ולבסוף "ידעו" אותו, שעוסק בו גליונותנו בשאלות א, ג, ד - טוב להקדים לו את דברי חז"ל במדבר רבה י"א (ג')

אמר ר' שמעון בן יוחאי: עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה, משהו חוטא נותנין עליו אימה ויראה. עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הבורר ועומד על רגליו ויכול לעמוד בו, משחטא היה שומע קול הבורר ומתחבא, שנאמר (ג' ח') "ויחבא האדם ואשתו".

לשאלה ד נביא נזה את דברי עד"ל שלהם הוא רוסז בפרושו:

ג' ח' ב' כ"ה עתים (תקפ"ז עמוד קפ"ח)

"ערום" הוא משרש ערם לפי הדקדוק והנה אין לו ענין כלל עם לשון ערמה אשר משרשו; אבל המדקדקים יאמרו, כי הוא ענין נפשי עצמו, ועצם הוראתו על הסדר הלבדשים. והנה מזה נמשך, כי הבורר הכתוב על אבותינו הראשונים, "ותפקחה עיני שביהם וידעו כי עירומים הם" קוץ טכאיב היה בעיני המפרשים כלם, כי איך תהיה פקחת עיני אדם סיבת ליזיעתו היותו ערום? וגם העור יודע, אם עירום הוא, אם לבוש. ואולם אם נפקח עינינו להניס גזרת המלות, אז נדע כי עירומים היינו עד הנה מידיעת סלת ערום.

שרש המלה הזאת איננו ע"ס, כי אם ע"ר ה, שרש מונח להורות על גלוש הדבר אשר דרכו להיות מכוסה. שממנו שם "מערה", כי קרב הארץ, אשר דרכו להיות בעלם מעיני כל חי, פתוח וגלוי במערות.

יסעיה בהנבאו על מפלת מצרים אמר, כי היאור המשקה אותה ייבש...
 ושם אמר (ישע' י"ט ז') "ערות על היאור על פי היאור וכל מזרע היאור
 יבש בדרך ואיבנו". הספס: לא זו בלבד שלא יעלה היאור וישקה את כל
 מצרים, כי גם סביבות היאור יהיה חורבן: "ערונו על היאור... גם
 על יד היאור, האדמה אשר היתה דרכה להיות מכוסה וכל מיני דשא,
 זרעים ונטעים תהיה מגולה... וכן (תהלים קל"ז) "ערו ערו עד היסוד
 בה" - כי זה משפט היסוד להיות מכוסה ונטהר, וכן חומות בבל ערער
 תתערער, יגלו יסודותיה המכוסים... וכן באדם יאמר על גלוי איברים
 אשר משפסם להתכסות (ישע' ג' י"ז) "זה' פתחו יערה". ומן השרש הזה
 השם "עריה" על גלוי אברי הבשת... ומשקל אחר "ערוה" (בר' ס')

והנה מלה "עירם" גם הוא משרש ע"ה, ואין עצם הוראתה העדר
 הלבושים, כי אם גלוי מה שראוי להתכסות, גלוי המביא לידי בושה.
 הידים והפנים לא יאמר עליהם "ערומות", כי אין בגלוייהן בושה.
 ובהפך יקרא "ערום" גם אדם לבוש, אפס כי מדיו קרועים, ובשרו נראה
 כה וכה (ישעיה נ"ח ז') "כי תראה ערום וכסיתו" וכן ישעיה הלך
 במצות הא-ל "ערום ויחף", ואם היה ענין "ערום" שלא היה עליו לבוש
 כלל - מה טעם להוסיף "יחף"? והנה מצות הא-ל אליו היתה "לך, ופתחת
 השק מעל מתניך... לא באמר לו "ופשטת השק", כי אם "ופתחת", שיתירנו
 עד שלא יהיה חבוש ואדוק על בשרו כמשפט, ומתוך כך יהיה בשרו בגלה
 לרגעית, וזה מביא לידי בושה והוא "ערום"...

ואחרי הדברים האלה, נבין מה הדבר אשר ידעו אדם וחוה כאשר נפקחו
 עיניהם. ידעו כי עירומים הם, כי מגולים הם במקומות הראויים
 להתכסות. ידעו, כי היה בגלויים - בושה.

עד כאן דברי שד"ל.

לשאלה ה' 1, יש לשים לב לכך, שאין רש"י רגיל להביא פסוק כראיה מנביאים ומכתובים
 או יש בידו להביא ראיה מן התורה עצמה. ואם מביא הוא ראיה "ממרחקים", משמע שאין
 הפסוק "הקרוב", היינו הפסוק הנמצא בתורה, או אפילו הפסוק הנמצא בסמוך, באותו
 חמש, מתאים - מאיזו סבה - לצרך אותה ראיה שלשמה מובא הפסוק הכתוב.

(ועיין רש"י בר' כ"ג ח' ד"ה ופגעו לי שהביא ראיה מרות ולא סבר' כ"א.
 " מ"ן כ"ט ד"ה ויבך על צוארו שהביא ראיתו מאיוב! וע' גליון
 תשי"ח
 " במדבר א' נ' ד"ה ואתה הפקד שהביא ראיתו ממגילת אסתר ולא
 הביאה מספר בראשית מ"א).

נחמה ליבוביץ